

Candelin Inka

Lapsen haastava käyttäytyminen varhaiskasvatuksessa

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Varhaiskasvatus
2019

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Lapsen haastava käyttäytyminen varhaiskasvatuksessa (Inka Candelin)

Kandidaatin tutkielma, 30 sivua

Huhtikuu 2019

Kandidaatin tutkielmani tavoitteena on selvittää, mitä on lapsen haastava käyttäytyminen varhaiskasvatuksessa. Käyn läpi tutkielmassani sitä, miten kasvattajan tulisi kohdata haastavasti käyttäytyvä lapsi ja miten hän voi tukea haastavaa käyttäytymistä parhaalla mahdollisella tavalla. Aihe koskettaa jokaista varhaiskasvatuksen parissa työskentelevää henkilöä ja siksi on tärkeää, että jokainen kasvattaja osaa tunnistaa haastavan käyttäytymisen eri muotoja sekä tuen tarpeen ja toimia tietojensa pohjalta parhaalla mahdollisella tavalla haastavan käytöksen ehkäisemiseksi.

Lapsen haastavalla käytöksellä tässä tutkielmassa tarkoitetaan käytöstä, joka poikkeaa kulttuurisidonnaisista käyttäytymisnormeista sekä malleista yhteiskunnassamme. Haastava käytös haastaa jatkuvasti aikuisia sekä vaikuttaa negatiivisesti muiden lapsien toimintaan ryhmässä. Täytyy kuitenkin muistaa, että tämä käytös voi näyttäytyä myös esimerkiksi vetäytymisenä päiväkotiryhmässä, sillä haastava käytös ei ole aina huomiota herättävää vaan se voi olla myös hiljaista sekä huomaamatonta.

Toteutan tutkielmani kirjallisuuskatsauksena ja lähteiden käytössä olen pyrkinyt käyttämään uusimpia julkaisuja sekä erilaisia tieteelliseen tutkimukseen pohjautuvia julkaisuja sekä teoksia. Tutkielman pohjalla on Maslowin tarvehierarkia selittämässä haastavaa käyttäytymistä. Lapsen perustarpeista eli ravinnosta, liikkumisesta sekä levosta on tärkeä pitää huolta, jotta lapsi jaksaa keskittyä ja motivoitua kasvun tarpeisiin, kuten oppimiseen ja ohjattuihin tuokioihin.

Haastavan käyttäytymisen kohtaaminen vaatii kasvattajalta tietoa haastavasti käyttäytyvistä lapsista sekä myös omasta toiminnastaan. Kasvattajan tulee olla lapselle turvallinen sekä luotettava aikuinen. Myös yhteistyön merkitys niin työyhteisössä, kuin vanhempienkin kanssa on suuressa roolissa haastavan käytöksen kohtaamisessa.

Avainsanoja: haastava käytös, käyttäytyminen, lapsi, varhaiskasvatus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkielman lähtökohdat	5
1.2	Maslow tarvehierarkia	7
2	Tulkintoja lapsesta ja lapsuudesta	9
2.1	Haastavan sekä normaalin käyttäytymisen raja	10
2.2	Diagnosointi	11
3	Lapsen haastava käyttäytyminen	13
3.1	Lapsen haastavan käyttäytymisen ilmeneminen	14
3.1.1	Yksinäiset lapset varhaiskasvatuksessa	16
3.1.2	Ujot lapset varhaiskasvatuksessa	17
3.1.3	Aggressiiviset lapset varhaiskasvatuksessa	19
3.2	Lapsen haastavan käytöksen kohtaaminen	21
4	Lapsen haastavan käytöksen kohtaaminen varhaiskasvatuksessa	23
4.1	Kasvattaja itse.....	23
4.2	Työyhteisö	26
4.3	Yhteistyö.....	28
5	Johtopäätökset ja pohdinta.....	30
5.1	Tutkielman eettisyys sekä luotettavuus.....	32
6	Lähteet	34

1 Johdanto

Tässä tutkielmassa tutkin mitä on lapsen haastava käyttäytyminen varhaiskasvatuksessa. Avaan tutkimuksessani käsitettä haastava käytös ja tuon esille konkreettisia esimerkkejä siitä, mitä se on ja miten se ilmenee varhaiskasvatuksessa. Tutkin myös sitä, miten kasvattajan tulisi kohdata haastavasti käyttäytyvä lapsi ja miten hän voi tukea haastavasti käyttäytyvää lasta parhaalla mahdollisella tavalla.

Valitsin tutkielmaani juuri tämän aiheen, sillä se kiinnostaa minua itseäni todella paljon ja se on aina ajankohtainen varhaiskasvatuksen parissa työskenteleville henkilöille. Koen, että tutkimuksella olisi paljon hyötyä sekä merkitystä varhaiskasvatuksen parissa työskenteleville. Haastavuus koskee jokaista varhaiskasvatuksen parissa työskentelevää henkilöä ja on todella tärkeää, että jokainen heistä osaisi toimia tilanteissa oikein sekä parhaalla mahdollisella tavalla.

Haastava käyttäytyminen ja sen kohtaaminen on kulkenut mukani koko opintojen ajan, sillä siitä puhutaan paljon ja olen myös törmännyt siihen jokaisessa harjoittelussani, mitä opintoihini on kuulunut. Haastava käytös näyttäytyi eri tavalla ja kasvattajat tukivat sitä eri keinoin. Vaikka aiheesta on puhuttu paljon, en koe, että sitä olisi kuitenkaan avattu tarpeeksi. Usein puhuttaessa haastavasta käyttäytymisestä pinnalle nousee ajatus, että haastava käyttäytyminen on esimerkiksi aggressiivisuutta. Mitä olen kyseisestä aiheesta keskustellut esimerkiksi muiden opiskelijoiden kanssa, monelle tulee yllätyksenä se, että haastavuus voi olla myös hiljaista ja huomaamaton.

Haastavan käytöksen arvostava kohtaaminen perustuu mielestäni laadukkaalle varhaiskasvatukselle, jonka lähtökohtana on se, että kasvattaja kokee työnsä itselleen mielekkääksi, sekä tietää työnsä tärkeyden. Kasvattajalle työ on mielekästä silloin, kun hänellä on lupa ja aika pysähtyä ihmettelemään maailmaa sekä elämää pienen lapsen kanssa yhdessä (Mikkola & Niivalainen, 2009, 91).

Haastavan käyttäytymisen kohtaaminen päiväkodissa on suhteellisen yleistä. Jokaiselle kasvattajalle tulee varhaiskasvatuksessa eteen haastava tilanne jossain vaiheessa. Haastava käytös voi ilmetä varhaiskasvatuksessa lapsella monella eri tavalla ja siksi jokaisen varhaiskasvatuksen

opettajan tulisi osata soveltaa toimintamalleja käytäntöön ja näin ollen antaa haastavalle lapselle paras mahdollinen tuki. Hänen on osattava, ehdittävä sekä pystyttävä kohtaamaan haastavasti käyttäytyvä lapsi aidosti, omana itsenään. Varhaiskasvatuksen opettajan tulisi myös luoda mahdollisimman toimiva kasvatuskumppanuus lasten vanhempien kanssa, sillä toimiva kasvatuskumppanuus on avain haastavan lapsen toiminnan tukemiselle (Karttunen, 2016, 2).

Aihe on aina ajankohtainen, sillä nyt ja aina varhaiskasvatuksessa tulee eteen haastavia tilanteita lasten kanssa. Jokainen varhaiskasvatuksen kanssa työskentelevä henkilö tulee kohtaamaan haastavia tilanteita. Varhaiskasvatuksen perusteet (2016, 15) - suunnitelman mukaan varhaiskasvatuksessa tulee tunnistaa lapsen tuen tarve ja järjestää hänelle tarkoituksenmukaista tukea tarpeen ilmettyä. Riittävän aikainen ja oikein kohdennettu tuki estää haastavuutta aiheuttaneiden ongelmien kehittymistä, syntymistä sekä monimuotoistumista. Lapset ovat tulevaisuus ja siksi on todella tärkeää, että jokainen heistä saa tarvitsemaansa tukea kasvun tukemiseksi varhaiskasvatuksessa. Jokaisella lapsella on oikeus tarvitsemaansa tukeen varhaiskasvatuksessa.

Aikainen tuki kasvun tukemiseksi varhaiskasvatuksessa on myös tärkeässä roolissa lasten syrjäytymisen ehkäisemisessä. Tilastokeskuksen kehittämispäällikkö Pekka Myrskylä (2012, 1-2) on kirjoittanut analyysin, jonka mukaan yhä enemmän ja enemmän nuoria syrjäytyy. Siksi on todella tärkeää, että jo varhaiskasvatus-iässä ennaltaehkäistään näitä ongelmia. Aiheesta käydään jatkuvasti ajankohtaista keskustelua, sillä haastava käyttäytyminen on lisääntynyt lasten sekä nuorten keskuudessa nykypäivänä yhä enemmän ja enemmän.

1.1 Tutkielman lähtökohdat

Toteutan kandidaatintutkielman kirjallisuuskatsauksena, sillä aiheesta löytyy paljon aikaisempaa tutkimustietoa sekä kirjoja. Pystyn hyödyntämään työssäni monia eri lähteitä. Tutkimusaiheeseen vaikuttaa todella moni asia varhaiskasvatuksen kentällä ja sen myötä koen, että pystyn hyödyntämään lähteinä hyvin myös tutkimuksia, jotka ovat tutkineet jotain muita kasvatuksellisia ilmiöitä tai ongelmia. Tavoitteena on, että tutkimuksen tehtyäni oma ymmärrykseni lapsen haastavaa käytöstä kohtaan on lisääntynyt sekä kehittynyt ja minulla on uutta tietoa sekä taitoa

kohdata haastavan lapsen varhaiskasvatuksessa, sekä osata toimia tutkivana opettajana. Aaltolan & Vallilan (2015, 254-255) mukaan tutkivalla opettajalla on mahdollisuus kehittää sekä tutkia opetustyötä keinoin, jotka saattavat olla asiantuntijoiden saavuttamattomissa, sillä tutkivalla opettajalla on mahdollisuus kiinnittää huomiota asioihin, joita ei ehkä pidetä opetukseen kuuluvina. Hänellä on mahdollisuus havainnoida asioita todella läheltä jopa pitkiäkin aikoja ja hän tuntee parhaiten omat oppilaansa sekä opetusmenetelmänsä. Tutkielman tavoitteena on myös lapsilähtöisyys, sillä haastavan käyttäytymisen lähestyminen lapsilähtöisesti on lasta arvostavaa ja lapsen arvostava kohtaaminen on tärkeä osa tutkielmaani.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää vastaus tutkimuskysymykseeni. Tavoitteena on käydä läpi keskeisiä käsitteitä aiheeseen liittyen ja niiden myötä löytää vastauksia. Jotta tutkimuskysymykseen voidaan lähteä etsimään vastauksia, tulee ensin selvittää, mitä keskeiset käsitteet ovat. Niistä keskeisin käsite tässä tutkimuksessani on selvästi haastavuus.

Tutkielmani tutkimuskysymyksekseni muodostui:

1. Mitä on lapsen haastava käytös varhaiskasvatuksessa?

Lähtiessäni tutkimaan ja etsimään vastauksia tutkimuskysymykseeni tarkoituksena oli selvittää tekijöitä lapsen haastavan käytöksen taustalta ja selvittää eri keinoja haastavan käytöksen tukemiseen, niin kasvattajan, päiväkodin ja esimerkiksi vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön näkökulmasta. Suvi Mustajärvi (2012) lajittelee lapsen haastavuuden kolmeen eri osaan ja käytän tätä jaottelua tutkielmani pohjalla. Tutkielmassani ensin avaan sitä, mitä tarkoitan haastavalla käytöksellä, sen jälkeen miten se esiintyy ja lopuksi tukitoimia haastavan käytöksen tukemiseen sekä ehkäisemiseen.

Valitsin termin haastava kertomaan mitä tällä tarkoitan, sillä se on mielestäni kuvaavin sana sille, mitä tässä kandidaatintutkielmassani käsittelen. Pohdin kauan, mikä termi olisi paras kuvaamaan aiheeni ja mietin kauan sitä, onko haastava liian negatiivinen adjektiivi. Olen törmännyt monesti tästä aiheesta keskustellessani esimerkiksi muiden opiskelijoiden kanssa siihen, että joidenkin mielestä haastava on todella negatiivinen sana ja voi leimata lapsen. Pohdin myös sitä, onko haastava-termi tarpeeksi lapsilähtöinen, sillä vaikka lapsi olisi haastava aikuiselle, niin se ei ole lähtökohtaisesti lapsen syy. Tässä tilanteessa termi vaativa olisi mielestäni ollut kuvaavampi. Koin kuitenkin, että vaativa olisi ollut negatiivisempi termi kuvaamaan sitä,

mitä tässä tutkielmassani haen. Jos lapsesta puhutaan, että hän on vaativa, on se mielestäni negatiivisemmin ilmaistu, kuin se, että sanotaan lapsella olevan esimerkiksi haasteita vuorovaikutuksessa. Haluan tuoda myös esille sen, että en puhu siitä, että itse lapsi olisi haastava. Termillä haastava tarkoitan tässä kandidaatin tutkielmassani sitä, että lapsen käytös sekä tarpeet voivat olla haastavia, ei itse lapsi.

1.2 Maslow tarvehierarkia

Teoreettinen viitekehys on näkökulma, jossa havaintoja tarkastellaan aina johtolankoina (Alasuutari, 2011, 79). Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä aion käyttää Maslowin tarvehierarkiaa. Tarvehierarkia on tutkielman pohjalla selittämässä haastavaa käyttäytymistä. Varhaiskasvattajien on hyvä tietää, että haastava käyttäytyminen voi olla seurausta myös esimerkiksi siitä, että lapsi on väsynyt tai nälkäinen. Tällaisissa tapauksissa lapsi ei jaksakaan keskittyä ohjattuun toimintaan ja voi käyttäytyä esimerkiksi levottomasti. Kasvattajan tulee siis tietää, että kaiken käyttäytymisen pohjalla on aina perustarpeiden tyydytys. Siksi valitsin tutkielmani teoreettiseksi viitekehykseksi juuri Maslowin tarvehierarkian.

Maslowin tarvehierarkia kuvataan pyramidi-mallin avulla, joka pitää sisällään viisi eri tasoa. Ensimmäinen taso pitää sisällään fysiologiset tarpeet eli ihmisen perusturvallisuuden tarpeet kuten ruoka, vesi ja uni. On tärkeää, että perheissä pidetään huolta näistä asioista, sillä näiden tarpeiden puutteen myötä eivät muut tarpeet saa huomiota. Tarvehierarkian toinen taso pitää sisällään turvallisuuden tunteen ja kolmas taso pitää sisällään sosiaaliset tarpeet. Turvallisuuden tunne täytyy tyydyttää ennen kuin ihminen jaksaa motivoitua ylemmällä tasolla olevasta yhteenkuuluvuuden ja rakkauden tarpeesta sekä sen yläpuolella olevasta kunnioituksen tarpeen tyydyttämisestä. (Slavin, 2009, 299.)

Rakkaus, yhteenkuuluvuus sekä tahto antavaa ja vastaanottaa hellyyttä ja kiintymyksen osoituksia auttavat ihmisiä toimimaan yhdessä ryhmässä. Neljäs taso pitää sisällään arvannon ja viides taso itsensä toteutuksen. Ihminen tarvitsee elämäänsä tunteen, jossa hän tuntee olevansa arvokas sekä itseluottamusta. Kun kaikki neljä alempaa tasoa toteutuvat, toteutuu myös viides taso, jossa tarkoituksena on oman tarkoituksen täyttäminen sekä itsensä vapaa toteutus. (Peda.net)

Päiväkodissa on tärkeää huolehtia aina ensin lapsen perustarpeista. Näitä ovat lepo, liikkuminen sekä ravinto. Kun nämä perustarpeet toteutuvat lapsen kohdalla, hän jaksaa päivän aikana keskittyä ja motivoitua kasvunsa tarpeisiin, kuten oppimiseen sekä ohjattuihin tuokioihin. Eri tutkimuksissa on huomattu, että keskipäivää kohti mentäessä lapsien levoton käyttäytyminen lisääntyy ja he tarvitset rauhoittumista sekä lepoa (Ahonen, 2015,183).

2 Tulkintoja lapsesta ja lapsuudesta

Ei ole olemassa vain yhtä universaalia lapsikäsitystä, vaan lapsikäsitteitä on olemassa monia erilaisia. Tärkeimmiksi niistä voisi mainita YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen, Suomen kansallisen lainsäädännön eli perustuslain sekä opetusta, varhaiskasvatusta sekä sosiaali- ja terveystoimia koskevat lainsäädännöt. Pulkkisen (2018, 9) mukaan lapsikäsite on osa käsitteellistä viitekehystä, joka pitää sisällään niin maailmankuvan, maailmankatsomuksen sekä ihmis-käsitteen. Lapsikäsite tarkoittaa käsitystä lapsesta ja sanaan sisältyy lapsuuden ja lapsen suhde aikuisuuteen sekä aikuiseen. Lapsikäsite on tiukasti sidoksissa esimerkiksi maailmankuvaan ja tämän vuoksi on olemassa monia erilaisia lapsikäsitteitä.

Karlssonin (2001, 33) mukaan lapsikäsite ottaa kantaa lapsen perusolemukseen, lapsuuden merkitykseen yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä sekä lapsen kehitykseen ja oppimiseen ja niihin vaikuttaviin tekijöihin. Lapsuuden merkitykset yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä sekä lapsen kehitykseen ja oppimiseen vaikuttavat tekijät ovat kaikki kantaan otettavia aiheita lapsikäsitteestä puhuttaessa.

Nykypäivän Suomen sisällä toimii laaja lapsia ja heidän perheitään tukeva järjestelmä, jonka pääasiallisena tavoitteena on luoda lapsille ja heidän perheilleen hyvinvointia edistävä sekä tukeva ympäristö. (Määttä, Rantala 2010, 17.) Suomessa lapsena olemista turvaa varhaiskasvatustaki, jonka mukaan jokaisella lapsella on oikeus laadukkaaseen varhaiskasvatukseen. Varhaiskasvatustaki määrittää varhaiskasvatus tarkoittaa pedagogiikkaan painottunutta kokonaisuutta, jonka tavoitteena on hoidon, opetuksen sekä kasvatuksen tuominen lapsen elämään. Varhaiskasvatustaki tarkoituksen on edistää, tukea, toteuttaa, turvata sekä kehittää lapsen kasvua sekä oppimista. (Varhaiskasvatustaki 2018/540 § 3.)

Kullman, Strandell & Haikkola (2012, 11-12) sanovat, että lapsuus on tila, joka on valistuksen ajoista lähtien vähitellen aikuisuudesta erkaantunut oma tila. Aikuisten ja lasten maailmojen välillä on olemassa selvä jako, josta meitä muistuttavat arkielämässä lapsuuden eri saarekkeet. Näitä saarekkeita ovat esimerkiksi lasten leikkipaikat, koulut, päiväkodit sekä kodit. Lapset kuitenkin jatkuvasti kyseenalaistavat sekä järjestelevät uudelleen ympäristöään, jonka myötä

lapsuuden eri saarekkeet ovat muuttuvia. Rajaamalla lisää näitä saarekkeita, lapset luovat itselleen sekä lapsuudelleen mahdollisuuksia muokata tiloja omaehtoiseen yhdessäoloon sekä toimintaan.

Koko 2000-luvun ajan lapsuus nykypäivän Suomessa on ollut keskeisimpiä puheenaiheita. Lasten pahoinvointi sekä hyvinvointi ovat olleet paljon esillä ja erityisesti pahoinvoinnista ollaan oltu huolissaan. Nykypäivänä tilastojen mukaan voidaan sanoa, että jopa kolmasosa lapsista voi pahoin. Peruskoulussa sekä päivähoidossa lapsien erityisen tuen tarpeet ovat lisääntyneet, joka näkyy osittain haastavana käytöksenä päiväkotiryhmissä. (Määttä & Rantala, 2010, 19.)

Tavoitteenani on, että kandidaatintutkielmani nojautuu lapsikäsitteen, jossa itse lapsi ei ole haastava, vaan hänen käytöksensä on. Lapsikäsitteen syntyminen on monen tekijän summa ja siitä puhuttaessa tulee ottaa aina huomioon se, että myös aikuisen käytös voi olla haastavaa ja se voi heijastua lapseen sekä hänen käytöksensä analysoimiseen sekä diagnosoimiseen. Aikuisen voi omalla käytöksellään vaikuttaa lapsikäsitteen syntymiseen ja sen muokkaantumiseen, sillä lapsikäsite pitää sisällään lapsuuden sekä lapsen suhteen aikuisuuteen sekä aikuisen (Pulkkisen 2018, 9). Jokainen ihminen on erilainen ja sen myötä on olemassa aikuisia, jotka voivat pitää lapsen käytöstä haastavana, vaikka se ei sitä oikeasti olisikaan. Tulee aina muistaa, että aikuisen käytös voi olla myös haastavaa ja se voi helposti heijastua aikuisen ajatuksiin ja odotuksiin lapsesta, jonka myötä aikuisen voi olla helppo leimata lapsen käytös haastavaksi oman käytöksen sijaan.

2.1 Haastavan sekä normaalin käyttäytymisen raja

Haastavasta käyttäytymisestä puhuttaessa herää kysymys, miten haastava käyttäytyminen eroaa normaalista käyttäytymisestä. Normaalin ja haastavan käytöksen välillä oleva raja on hyvin häilyvä. Raja on sidottu aina kontekstiinsa ja se on liukuva sekä mukautuva. Normaalin ja haastavan raja kuitenkin tarkentuu, kun aletaan arvioida lapsen tukitarpeita. (Määttä & Rantala, 2010, 35.) Huhtanen (2007, 23) pohtii, kuinka haastavaa käyttäytymisen tulee olla, jotta haastavasta käyttäytymisestä voidaan puhua lapsen kohdalla. Missä menee raja erityisesti haastavasta käyttäytymisestä verrattuna esimerkiksi lapsen käytöksen normaalivaihteluun?

Mitä haastava käyttäytyminen sitten on ja miten se eroaa normaalista käyttäytymisestä? Korventaival (2012, 5) mukaan käyttäytyminen on haastavaa, kun se poikkeaa kulttuurisidonnaisista käyttäytymisnormeista sekä malleista yhteiskunnassamme. Tulee kuitenkin muistaa, että pelkkä totutusta poikkeava käyttäytyminen ei ole haastavaa käyttäytymistä, eikä sitä ole oikein luokitella siksi, sillä haastavan käytöksen määrittely on aina loppupelissä tilannesidonnaista. Satunnainen haastava käyttäytyminen esimerkiksi lapsen toiselle lapselle mielipahan tuottaminen ei ole vielä haastavaa käytöstä. Totutusta poikkeava käyttäytyminen voi kuitenkin olla haastavaa käyttäytymistä, jos siitä aiheutuu todellista haittaa ympäristölle tai itse haastavasti käyttäytyvälle lapselle, eikä vähene esimerkiksi normaalin vuorovaikutuksen keinoin, voidaan puhua haastavasta käyttäytymisestä. Järvillehdon (2003, 253) mukaan käyttäytymisen voidaan katsoa olevan haastavaa silloin, kun se poikkeaa siitä, miten normaalisti toimittaisiin vastavassa tilanteessa. Emerson (2001, 7) mukaan haastava käyttäytyminen on määriteltä kulttuurisesti epänormaaliksi, pitkäkestoiseksi, toistuvaksi sekä niin voimakkaasti, että se rajoittaa yhteisön erilaiseen toimintaan osallistumista. Haastava käyttäytyminen voi vaarantaa myös muiden ja itse haastavasti käyttäytyvän lapsen turvallisuuden.

Haastavan käyttäytymisen määrittelystä puhuttaessa on kuitenkin tärkeää muistaa se, että jokaisella lapsella on oikeus ilmaista omaa tahtoaan sekä tunteitaan eri tilanteissa. Lapsen käyttäytymiseen vaikuttaminen on monimutkainen asia ja sitä tehdessä tulee aina ottaa huomioon jokaisen itsemääräämisoikeuden toteutuminen. Haastava käyttäytyminen haastaa usein itse lapsen sekä ympäristön useammalla tavalla, ja käytöksen aiheuttaessa todellista haittaa, on siihen kasvattajalla kuitenkin oikeus sekä myös velvollisuus puuttua. (Korventaival, 2012, 7-9.)

2.2 Diagnosointi

Haastavasta käyttäytymisestä puhuttaessa herää kysymys, kenellä on oikeus määritellä, mitä haastava käyttäytyminen on. Lapsen käytöksen diagnosoiminen on asia, josta on käyty paljon keskustelua ja sitä ollaan myös kritisoitu rajusti. Varsinkin alle kouluikäisten lasten diagnosoiminen on hyvin monimutkaista, sillä varhaiskasvatusikäisen lapsen käytös voi olla esimerkiksi hyvin impulsiivista tai vilkasta, joka voi johtua lapsen vasta kehityksessä olevista itsesääätelytaidoista tai lapsen yksilöllisistä temperamenttipiirteistä. Raja haastavan käytöksen ja normaalin käytöksen välillä on usein hyvin häilyvä. Lapsen käytöksen diagnosoiminen voidaan kokea myös lasta leimaavaksi. Diagnoseihin liitettävät kriteerit perustuvat vain lasten ongelmiin,

jonka myötä esimerkiksi lapsen eri vahvuudet sekä muut persoonalliset piirteet saattavat kadota diagnoosin taakse. (Ahonen, 2017, 54.)

Kritisoijat kokevat diagnosoimisen uhkana sen, että lasten tavanomaistakin käyttäytymistä voidaan alkaa lähestyä kasvatuksellisten keinojen sijaan eri diagnoosien sekä lääkehoitojen kautta. Koetaan myös, että diagnosointi antaa keinon paeta haastavaa käyttäytymistä ja mahdollisuuden kasvattajien sekä vanhempien piiloutua diagnoosin taakse. Diagnooseilla on kuitenkin paikka varhaiskasvatuksessa. (Ahonen, 2017, 54-55.) Lasten asemaan kuuluu olennaisesti heidän yksilöllinen diagnosointinsa (Viittala, 2006, 18). Määttä & Rantala (2010) pohtivat kuitenkin tunnistamisherkkyiden liiallisuutta lasten diagnooseissa. Näiden tulkintojen tarkkuus on kuitenkin osa diagnooseista vastaavien ammattilaisten moraalista sekä ammatillista perustetta. Kasvatuksellinen diagnosointi lapsen käyttäytymisestä vaatii aina ammatillista erityisosaamista, joten kuka tahansa kasvattaja ei voi diagnosoida lasten käyttäytymistä. (Määttä, Rantala, 2010, 38-39.) Lapsen haastavalle käyttäytymiselle löydetäessä nimi, on arjen kohtaaminen lähtökohtaisesti paljon helpompaa. Diagnoosin saamisen myötä lapsen haastavalle sekä poikkeavalle käytökselle saadaan syy ja selitys. Diagnoosi mahdollistaa myös tiedon valjastamista omaan kasvatustyöhön sekä riittävän tuen saamisen lapselle esimerkiksi erilaisten avustajien avulla. Myös erilaisuudesta ja sen hyväksymisestä puhuttaessa diagnoosit ovat mukana keskustelussa, sillä erilaisuuden hyväksyminen vaatii ymmärrystä ja ymmärrystä ei voi saavuttaa ilman tarvittavia tietoja. (Ahonen, 2017, 54-55.)

Ahosen (2017) mukaan jokainen meistä kasvattajista voi omalta osaltaan ottaa askeleen kohti kaikille lapsille tasa-arvoista sekä erilaisuutta hyväksyvää varhaiskasvatusta pohtimalla erilaisuutta tuoreista näkökulmista. Kasvattajan kiinnittämällä huomiota lasten yksilöllisille viesteille ja tarpeille huomataan, miten mukautuva varhaiskasvatuksen konteksti voi olla parhaimmillaan ja erilaisuus voidaan nähdä tavallisena. (Ahonen, 2017, 55.) Lasten keskinäisen samankaltaisuuden korostaminen sekä lasten vahvuuksille ja niitä vahvistavalle toiminnalle omistautuminen on osa tukevaa varhaiskasvatusta, jossa kasvattajat pystyvät vastaamaan jokaisen lapsen tarpeisiin omia näkemyksiään sekä toimintatapojaan analysoimalla sekä muokkaamalla (Viittala, 2006, 10). Diagnosoimisen hyödyistä sekä haitoista puhuttaessa tulee myös muistaa se, että kaikkea haastavaa käyttäytymistä ei pidä eikä voi diagnosoida. Käyttäytymisen taustalla vaikuttavat useat eri taidot sekä valmiudet, jotka kehittyvät jokaisella lapsella yksilölliseen tahtiin, ja joita voidaan tukea sosiaalisessa ympäristössä laadukkaalla pedagogiikalla. (Ahonen, 2017, 56.)

3 Lapsen haastava käyttäytyminen

”Levottomuus on energiaa, jota on vaikea kesyttää. Tuulta, joka kieppuu holtittomasti ympäriinsä, häiritsee ja hermostuttaa. Se saa ihmisen paiskomaan ja riuhtomaan ovia niin lujaa, että ikkunat helisevät ja ovenkahvat hajoilevat. Se saa puhumaan paljon ja kovaa, rummuttamaan pöytää ja vispaamaan jalkaa. Unohtamaan tärkeitä asioita, kadottamaan tavaroita – ja ystäviä. Se vie usein ajantajun ja saa jumittumaan toisarvoisiin tekemisiin.” (Juusola 2012, 13.)

Lapsen haastavasta käytöksestä puhuttaessa voi syntyä monia erilaisia mielikuvia asiasta. Haastavaa käytöstä voidaan kuvata esimerkiksi ylläolevan katkelman mukaisesti. Joku voi kokea haastavan käytöksen aggressiivisuutena ja toinen taas esimerkiksi vetäytymisenä. Haastava käytös voi ilmetä juuri edellä mainituilla tavoilla, mutta ilmenemistapoja on yhtä montaa erilaista, kuin lapsiakin on. Tulee myös muistaa se, että suhtautumistapoja haastavuuteen on yhtä monta kuin aikuisiakin on. Haastavan käytöksen muodot voivat olla jopa niin mahdottomia, että niitä on vaikea kuvata sanoilla (Kerola & Sipilä, 2017, 18).

Haastavasta käyttäytymisestä puhuttaessa tulee kiinnittää huomiota myös siihen, mitä sanalla ”käyttäytyminen” tarkoitetaan. Ihmisten käyttäytyminen muodostuu kaikista yhtä aikaa toimivista, toisista alituisesti seuraavista toiminnoista. Ihminen ajattelee, toimii sekä tuntee ja hänen käyttäytyminen on läpi elämän motorisia, tiedollisia sekä emotionaalisia reaktioita sekä prosesseja. Yleisesti käyttäytymisestä puhuttaessa ajatellaan sen olevan näkyvää toimintaa, johon liittyy vahvasti erilaisten sääntöjen noudattaminen sekä ajatus siitä, että toisia ei vahingoiteta. (Kerola & Sipilä, 2017, 14.)

Haastava käyttäytyminen on käytöstä, joka poikkeaa kulttuurisidonnaisista käyttäytymisnormeista sekä malleista yhteiskunnassamme (Korventaival, 2012, 5). Järvilehdon (2003, 253) mukaan käyttäytymisen voidaan katsoa olevan haastavaa silloin, kun se poikkeaa siitä, miten ihmiset normaalisti toimisivat vastaavanlaisessa tilanteessa. Haastava käytös haastaa muut ihmiset sekä ihmisen itsensä, jonka käytös on haastavaa. Tulee kuitenkin muistaa, että totutuista toiminta- ja käyttäytymismalleista poikkeava käytös ei automaattisesti tarkoita haastavaa käytöstä, sillä haastavan käytöksen määrittely on aina loppupelissä tilannesidonnaista. Satunnaista käyttäytymistä ei tulisi luokitella vielä haastavaksi käyttäytymiseksi, mutta kun se alkaa olla

toistuvaa eikä vähene esimerkiksi normaalin vuorovaikutuksen keinoin, voidaan puhua haastavasta käyttäytymisestä. (Korventaival, 2012, 5.)

Kerolan & Sipilän (2017, 18) mukaan haastava käytös kertoo sen, että henkilö ilmaisee haastavalla käytöksellään jotain. Hän haastaa toisen, ympäristönsä ja meidät, jotka näemme sekä kohtaamme haastavaa käytöstä. Henkilö kertoo haastavalla käytöksellään viestin, johon hän ei ole löytänyt sanallista tai sosiaalisesti hyväksyttävää muotoa. Kasvattajan tehtävänä on nähtävä haastavan käyttäytymisen taakse.

Haastava käyttäytyminen voi näyttäytyä lapsella monella eri tavalla. Se voi ilmetä esimerkiksi aggressiivisuutena, yksinäisyytenä, arkuutena sekä vetäytymisenä (Mustajärvi, 2012, 16-20). Lapsen ikä on myös yksi tekijä, joka vaikuttaa haastavan käytöksen ilmenemiseen. Esikouluiikäisen lapsen haastava käytös näyttäytyy eri tavalla kuin 1-vuotiaan lapsen haastava käytös. Lapsen haastavalla käytöksellä tässä kandidaatintutkielmassani tarkoitan käytöstä, jonka myötä lapsi haastavaa jatkuvasti aikuisia sekä vaikuttaa negatiivisesti muiden ryhmän lasten toimintaan. Tämä käytös näyttäytyy esimerkiksi jatkuvana häiriköimisenä. Täytyy kuitenkin muistaa, että tämä käytös voi näyttäytyä myös esimerkiksi vetäytymisenä päiväkotiryhmässä, sillä haastava käytös ei ole aina huomiota herättävää vaan se voi olla myös hiljaista sekä huomaamatonta. Haastavalla lapsella ja haastavalla käyttäytymisellä voidaan tarkoittaa mitä tahansa lasta, joka ei toimi sääntöjen mukaan tai käyttäydy aikuisen odottamalla tavalla.

3.1 Lapsen haastavan käyttäytymisen ilmeneminen

Lapsen haastava käyttäytyminen voi ilmetä varhaiskasvatuksessa monella eri tavalla. Kasvattajan tulisi tunnistaa haastavat kasvatustilanteet ja toimia niissä tilanteen vaativalla tavalla, sillä haastavan käyttäytymisen eri muodot kuluttavat valtavan määrän inhimillisiä voimavaroja sekä aiheuttavat voimakkaita tunteita niin haastavasti käyttäytyvälle henkilölle, kuin ympärillä olijoille (Kerola & Sipilä, 2017, 21).

Suvi Mustajärvi (2012, 16-20) lajittelee lapsen haastavuuden kolmeen eri osaan: yksinäiset lapset, ujut ja arat lapset sekä aggressiiviset lapset. Käytän tätä jaottelua tutkielmani pohjalla. Jo-

kaisessa näissä eri jaottelussa haastavuus voi ilmetä erilaisilla tavoilla. Ujot ja arat sekä yksinäiset lapset voivat eristäytyä ryhmän aikuisista sekä muista lapsista ja he voivat esimerkiksi vaatia jokaisen arkisen toiminnan tekemiseen sen, että aikuisen tulee olla läsnä jokaisessa tilanteessa juuri hänen kanssaan. Karppinen & Kihlava (2016, 110) haluavat nähdä näkyvän käyttäytymisen taakse. He haluavat selvittää mitä lapsi yrittää heille kertoa käyttäytymisellään ja mikä on esimerkiksi vetäytyvän sekä vaikenevan lapsen tarina. Taina Laajasalo (2016, 116) puolestaan kirjoittaa tunnekyllmyydestä, joka luo haastavuutta lasten käytökseen.

Kasvattaja voi tunnistaa haastavan käyttäytymisen eri ennusmerkkejä lapsien toiminnassa ja näin ollen toimia tilanteissa jo ennaltaehkäisevästi ohjaamalla toimintaa. Haastavan käyttäytymisen ennusmerkkejä on mahdollista tunnistaa muutoksesta lapsen puheessa, tunnetilassa tai fyysisessä tilassa. Haastavan käytöksen tunnistaminen muutoksista lapsen puheessa, tunnetilassa sekä fyysisessä tilassa onnistuu sillä, että kasvattaja tuntee lapsen ja tietää, mikä on hänelle ominaista käytöstä ja mikä ei. (Kerola & Sipilä, 2017, 20.) Muutoksia lapsen puheessa voivat olla esimerkiksi kiroilu, epäluuloinen puhe, puheäänien muutokset, ”puheripuli” tai puhumattomuus. Tunnetilassa muutoksia voivat olla esimerkiksi kiihtyneisyys, ärtyneisyys sekä ahdistuneisuus. Muutokset fyysisessä tilassa voivat taas näyttäytyä esimerkiksi motorisena levottomuutena, tuijottamisena, kehon jännittyneisyytenä, vetäytyvyytenä tai takertuneisuutena. (Kerola & Sipilä, 2017, 20.)

Lapsen haastava käytös voi olla merkki sosiaalis-emotionaalisen tuen tarpeesta. Haastavan käytöksen tilalle olisi hyvä löytää toimintamalli, joka on positiivinen, ja tarjota sitä lapselle uudeksi toimintatavaksi haastavan käytöksen tilalle. Kasvattajien tulisi yrittää löytää tilanteisiin toimivia ja sopivia toimintamalleja. Ulospäin suuntautuvaan ja haastavaan käyttäytymiseen liittyvät keskeisesti itsesäätelyn vaikeudet, joiden myötä lapsi voi joko yli- tai alisäätelee niitä. (Karttunen, 2016, 22.)

Lapsen voi olla vaikea käsitellä negatiivisia tunteitaan ja käytös voi sen myötä olla alisäädeltyä ja ilmetä uhmakkaana, aggressiivisena tai impulsiivisena käyttäytymisenä. Tunnekokemusten ylisäätely taas aiheuttaa lapselle usein jännittyneisyyttä tai estyneisyyttä. (Karttunen, 2016, 22.) Itsesäätelyn vaikeudet, kuten tunteiden, käyttäytymisen, motivaation, tarkkaavuuden ja havainnoinnin haasteet tekevät varhaiskasvatuksessa sekä alkuopetuksessa sopeutumisen vaikeammaksi.

3.1.1 Yksinäiset lapset varhaiskasvatuksessa

Yksinäisyydestä puhuttaessa puhutaan tunteesta, joka koetaan epämiellyttävänä tai ahdistavana. Yksinäiset kokevat, että heillä ei ole ketään kenen kanssa jakaa kokemuksia. Yksinäinen lapsi ei välttämättä tunne esimerkiksi yhteenkuuluvuutta, yhteisiä toimia, arvostusta tai koke-musta siitä, että hän on toivottu ja rakastettu. (Aho & Laine, 1997, 190.) Ensimmäisien ikävuoo-sien aikana lapsen yksinäisyys voi pahimmillaan vahingoittaa hänen kehitystään pysyvästi. (Zimmer, 1979, 55.)

Lapsen yksinäisyys ilmenee useimmiten ystävien sekä kavereiden puutteena. Yksinäisyys voi johtua sosiaalisten taitojen puutteesta, mutta lapsi voi myös kokea olevansa yksinäinen, vaikka hän ei olisi sosiaalisesti eristäytynyt ja toisaalta olla yksin kokematta itseään yksinäiseksi. Täy-tyy muistaa, että yksinäisyys on subjektiivinen tunne. Lapsi voi olla myös tyytyväinen yksin-oloon, joten yksinäisyyttä ja yksinoloa ei siis tule sekoittaa keskenään. (Aho & Laine, 1997, 182.) Pulkkinen (2002, 20) pohtii mitä lasten yksinäisyyden lieventämiseksi olisi mahdollista tehdä. Myös ujo ja vetäytyvä käyttäytyminen saattaa johtaa lapsen kokemaan yksinäisyyteen (Keltikangas-Järvinen, 2010, 49). Lapsi voi kokea yksinäisyyden myös ahdistavana sekä epä-miellyttävänä psyykkisenä kokemuksena, joka on riippumaton siitä, onko lapsi fyysisesti yksin vai ei (Aho & Laine, 1997, 182).

Ulkoisista tekijöistä lapsen yksinäisyyteen eniten vaikuttava tekijä on tärkeän sosiaalisen suh-teen katkeaminen, joka voi olla esimerkiksi seurausta koulun vaihtamisesta tai toiselle paikka-kunnalle muuttamisesta. Tärkeän sosiaalisen suhteen katkeaminen merkitsee lapselle yleensä tyytymättömyyttä sekä sosiaalisen vuorovaikutuksen vähenemistä, joiden myötä yksinäisyyden kokeminen vahvistuu. (Aho & Laine, 1997, 185.) Kun lapsi kehittyy hänen kykynsä, tarpeensa sekä mielenkiinnon kohteensa voivat muuttua. Tämän seurauksena kaverisuhteet voivat hiipua ja sen myötä ystävyys voi vähitellen päättyä. (Aho & Laine, 1997, 186.)

Ystävyyden päättyminen ei välttämättä ole molemmille osapuolille tapahtuma, jonka myötä yksinäisyyden kokemukset lisääntyvät. Lapsi voi kokea tulleen hylätyksi tai hän voi kokea, että on itse hylännyt ystävänsä. Ystävyyden katkeamiset ovat kuitenkin normaaleja sekä vält-tämättömiä tapahtumia ja ne kuuluvat lapsen kehityksen piirteisiin. Joskus nämä suhteiden

päättymiset aiheuttavat kriisitilanteen lapsen elämässä ja sen myötä lapsi voi kokea yksinäisyyttä. (Aho & Laine, 1997, 186.)

3.1.2 Ujot lapset varhaiskasvatuksessa

Ujous on yksi ihmisen temperamenttipiirteistä. Vaikka lapsi olisi ujo, se ei tarkoita sitä, että hän ei olisi kiinnostunut muista ihmisistä tai heidän seurastaan. Ujo lapsi salpautuu sekä jännittää uusissa ja yllättävissä sosiaalisissa tilanteissa, jonka myötä hän ei välttämättä keksi esimerkiksi mitään sanottavaa. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 41.) Monesti ujoista henkilöistä puhuttaessa on ennako-oletuksena se, että henkilö ei ole sosiaalinen. Ujous ei kuitenkaan sulje pois sosiaalisuutta tai sosiaalisia taitoja. Voi olla, että ujolla lapsella on esimerkiksi huonoja muistoja ja kokemuksia sosiaalisista tilanteista ja sen myötä sosiaalisten taitojen harjoittelu on saatanut päätyä turhautumiseen. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 43.) Ujo lapsi voi syrjään vetäytyä muusta ryhmästä, sillä hän voi epäillä omaa sosiaalista vuorovaikutustaan (Luttinen, 2006, 24).

Keltikangas-Järvisen (2010, 43-44) mukaan lapsen temperamenttipiirteistä ujouden ymmärtäminen tuntuu olevan vaikeimpia kysymyksiä nykykasvatuksessa. Ujous on yksi haastavan käyttäytymisen haastavimmista muodoista. Sen ymmärtäminen on jopa vaikeampaa kuin aggressiivisuuden ymmärtäminen. Lapsien ujous herättää jopa hätäännystä kasvattajissa, sillä sen pelätään ennakoivan myöhempiä sopeutumisvaikeuksia. Ahosen (2017, 49) mukaan moni kasvattaja kokee ujon lapsen käyttäytymisen kuormittavan heitä suuresti työssään. Se herättää huolta lapsen kehityksestä. Ujon lapsen jatkuva huomioiminen sekä sinnikäs kannustus vievät myös aikuiselta paljon aikaa.

Se, miten ujon lapsen kanssa tulisi menetellä, on asia, jota kasvattajat eivät oikein aina tiedä. On tilanteita, joissa ujot lapset yritetään pakottaa rohkeiksi, mutta on myös tilanteita, jolloin ujo lapsi jätetään vain leikkimään yksin eikä edes yritetä ohjata häntä muiden lasten joukkoon. Tämä ”rohkeaksi pakotus” voi esiintyä esimerkiksi painostamisena, joka voi näyttäytyä esimerkiksi kehottamisena mennä muiden joukkoon. Ohjaamatta jättäminen on taas ainakin minulle itselleni tullut monesti vastaan eri harjoitteluja suorittaessani. Valitettavasti on myös tilanteita, joissa ujo lapsi jätetään yksin ilman tukemista, kannustamista tai ohjausta. Tällaisia tilanteita

saatetaan oikeuttaa sillä, että sitä kutsutaan lapsen yksilöllisyyden huomioon ottamiseksi. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 44.)

Ujoa, ja sen myötä vetäytyvää, lasta ja hänen käytöstään ei usein pidetä samalla tavalla ongelmana kuin ulospäin suuntautuvaa käytöstä esimerkiksi aggressiivisuutta, joka häiritsee myös muita lapsia. Ujo lapsi on usein sisäänpäin suuntautuneempi ja hänen käyttöksensä harvoin häiritsee ryhmän muita lapsia ja heidän toimintaansa. (Ahonen, 2017, 49.) Kuten aikaisemmassakin kappaleessa sanoin, niin tämän myötä vaara on se, että ujo lapsi jää unohduksiin ja takalalle tilanteissa, joissa kasvattajan huomiota vievät runsaasti esimerkiksi aggressiiviset lapset, jotka häiritsevät käytöksellään mahdollisesti koko ryhmän toimintaa.

Kasvattajan rooli ujon lapsen ohjaamisessa sekä ympäristön palautteen merkitys on suuressa roolissa ujojen lapsien kanssa työskenneltäessä. Ujo lapsi tarvitsee aikuisen tuen ja avun oppiakseen sekä sisäistääkseen keinot, joiden avulla selvitä kaikissa uusissa sosiaalisissa tai muissa tilanteissa toistuvan ensireaktion yli. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 43.) Lapsi tarvitsee paljon kokemuksia ja neuvoja siitä, miten uskaltautua muiden lasten joukkoon ja mitä eri tilanteissa voisi tehdä.

Positiiviset kokemukset ovat todella tärkeässä asemassa, sillä ne näyttävät sekä osoittavat lapselle, että muiden kanssa on mukavaa. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 45.) Lapsi tulee nopeasti tietoiseksi siitä, jos ympäristössä on negatiivinen asenne ujoa käyttäytymistä kohtaan (Ahonen, 2017, 48). Tulee siis muistaa, että aikuisen ohjattaessa lasta on tärkeää, että lasta ei vedä väkisin muiden lasten leikkeihin mukaan, jos lapsi ei sitä itse halua. On kuitenkin tärkeää, että jokainen lapsi saavuttaisi yhdessä leikkimisen perustaidot ja siksi tässä asiassa tasapaino olisi hyvä. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 45.)

Tavoitteena tulisi olla, että jokainen lapsi saataisiin joskus leikkimään myös muiden kanssa, mutta tulee myös kunnioittaa lapsen halua olla yksin. Yksin leikkiminen sekä itsensä viihdyttäminen ovat nimittäin nykyään taitoja, joita monella nykypäivän lapsella ei välttämättä ole. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 45.) Ujoilla lapsilla on tapana, että he seuraavat mielellään sivusta pitkiäkin aikoja muiden lasten leikkejä ja tarkkailevat sekä arvioivat niitä ennen kuin uskaltavat itse leikkeihin mukaan. Tässä tulee kuitenkin aikuisen muistaa se, että todella hidas leikkeihin liittyminen voi ehkäistä lapsen sosiaalista kanssakäymistä muiden lasten kanssa, joten

lapsen saaminen muiden leikkeihin mukaan olisi hyvin tärkeää. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 45-46.)

Lapsen ujous näyttäytyy usein myös vetäytyvänä käyttäytymisenä, joka esiintyy haluttomuutena tai vaikeutena osallistua sosiaaliseen toimintaan. Vetäytyvään käytökseen lapsella saattaa vaikuttaa myös vaikeus tunnistaa muiden lasten sosiaalisia viestejä. Taustalla voi olla myös kyvyttömyyttä vastata jopa myönteisiin viesteihin vuorovaikutusta rakentavilla tavoilla, joka voi johtua esimerkiksi lapsen vasta kehittymässä olevista tunnetaidoista. Tunnetaidot pitävät sisällään tietoisuuden omista tunteistaan sekä kyvyn tulkita muiden tunteita. Tunnetaidot ovat myös suorassa yhteydessä lapsen sosiaaliseen kyvykkyyteen, joten niillä on vaikutusta puhuttaessa lapsen ujosta sekä vetäytyvästä käyttäytymisestä. (Aho, 2017, 49.)

3.1.3 Aggressiiviset lapset varhaiskasvatuksessa

Aggressiivisuutta kuvataan yleensä asiana, joka ei ole eettisesti tai moraalisesti hyväksyttyä. Se tuottaa muille harmia ja se täytyy saada korvattua rakentavalla käytöksellä (Keltikangas-Järvinen, 2010, 71). Aggressiivisuudesta puhuttaessa katsotaan sen yleensä olevan fyysistä väkivaltaa muita ihmisiä kohtaan, mutta aggressiivisuus ja aggressiivinen käytös voivat kohdistua myös henkilöön itseensä. Aggressiiviset lapset eivät siis välttämättä kohdistu aggressiivisuutta muihin lapsiin tai aikuisiin, vaan he voivat kohdistaa sitä myös heihin itseensä. Käyttäytyminen, myös aggressiivinen sellainen, tapahtuu aina jossakin tilanteessa, reaktioina tähän tilanteeseen sen mukaan, miten henkilö tämän tilanteen hahmottaa ja arvioi, minkä ratkaisun hän tekee (Keltikangas-Järvinen 1985, 16).

Haastava käyttäytyminen ilmenee lapsilla usein väkivaltaisuutena itseä tai muita kohtaan (Kerola & Sipilä, 2017, 21). Pulkkinen (2002, 63) mukaan vaikutelma lapsen aggressiivisuudesta syntyy taas siitä, että lapsi reagoi jopa hyvin pieneen ärsykkeeseen todella voimakkaasti tai hän hyökkäilee muita kohtaan ilman varsinaista aihetta. Aggressiivisuus ja aggressiivinen käytös voi näyttäytyä lapsilla monella eri tavalla. Lapsilla ei ole usein tietoa siitä, miten erilaisia ristiiriitoja olisi mahdollista ratkaista muilla keinoilla kuin antamalla takaisin (Pulkkinen, 2002, 60). Lapsen aggressiiviseen käytökseen vaikuttaa myös aivojen kypsymätön rakenne sekä toiminnan ja kokemuksen puuttuminen. (Aronen, 2016, 961.)

Aggressiivisesta käyttäytymisestä puhuttaessa voidaan puhua häiriöstä, sillä aggressiivinen käyttäytyminen on aina häiriö. Aggressiivisuus ei ole kehityksestä irrallinen ilmiö, eikä siitä tule puhua yksittäisenä oireena. Se on sidoksissa suureen joukkoon muita lapsen psyykkisiä ominaisuuksia ja se ilmenee joko niiden liiallisena esiintymisenä tai puutteena. Aggressiivisuus on aina seurausta monien tekijöiden yhteisvaikutuksesta. (Keltikangas-Järvinen, 1985, 14.)

Yleensä aggressiivisuus on lapsilla lievää ja se on osoitus sosiaalisen oppimisen puutteesta (Keltikangas-Järvinen, 2010, 65). Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lapselle ei ole kerrottu tarpeeksi selkeästi, mikä on väärin ja mikä oikein. Lapselle on voitu sallia aggressiivinen käyttäytyminen ilman seuraamuksia. Sen myötä lapsi on voinut oppia, että aggressiivisella käytöksellä saa nopeasti haluamansa asian ja sen myötä lapsi voi kokea, että aggressiivinen käytös on tehokas keino saada tahtonsa läpi. Jos puhutaan vakavasta lapsen aggressiivisuudesta, voidaan puhua laajemmasta psyykkisestä häiriöstä sekä häiriintyneestä psyykkisestä kehityksestä (Keltikangas-Järvinen, 1985, 14-15). Aggressiivisuus on todella tehokas käyttäytymiskeino. Aggressio on alkukantainen käytösmalli ihmisellä ja se on eloonjäämisen kannalta tehokas keino. Nykyään on edelleen olemassa tilanteita, joissa se on tehokkain toimintamalli. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että se olisi hyväksytty toimintamalli. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 65.)

Aggressiivinen käytös on itseään vahvistavaa ja juuri aggressiivisuuden tehokkuus selittää sen, miksi se on suhteellisen pysyvä ominaisuus lapsella ja miksi lapsi kerran onnistuttuaan pääsemään päämääräänsä aggression avulla turvautuu tähän keinoon yhä uudelleen ja uudelleen. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 65-66.) Keltikangas-Järvisen (2010, 66) mukaan jo 8-vuotiaan lapsen aggressiivinen käytös ennustaa sen ilmenemistä jopa aikuisiällä. On siis todella tärkeä tunnistaa sekä puuttua lapsen aggressiivisuuteen mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, jotta haastava käytös ei aiheuta tulevaisuudessa ongelmia lapselle ja vaikeuta esimerkiksi hänen koulunkäyntiään. Aikainen tuki myös ehkäisee haastavan käytöksen pahentumista.

On todettu, että aggressiivinen käytös ja sen määrä ovat yhteydessä lapsen ikään. Kun lapselle tulee ikää, aggressiivinen käytös yleensä vähenee ja se myös muuttuu muotoaan. Sanotaan, että vauva ei käyttäydy aggressiivisesti. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 67.) Vastasyntyneellä lapsella suuttumista ei pystytä erottamaan muista kielteisistä tuntemuksista (Pulkkinen, 2002, 62). Ensimmäiset merkit fyysisestä aggressiivisuudesta sanotaan ilmaantuvan lapsen ensimmäisenä

syntymäpäivänä (Keltikangas-Järvinen, 2010, 67). Kuitenkin Pulkkinen (2002) mukaan vauvan kasvoilta aletaan erottaa suuttumuksen ilmeitä jo neljän kuukauden iässä. Vauvalla suuttumus voi johtua esimerkiksi fyysisestä epämukavuudesta tai tarpeesta saada huomiota itselleen. Nämä ilmeet suuntautuvat ristiriitaisen tilanteen aiheuttajaan. (Pulkkinen, 2002, 62.) Lapsen ensimmäisenä syntymäpäivänä ilmenevä aggressiivisuus esiintyy lapsella voimakkaana haluna saada jotain. Lapsi esimerkiksi itkee sitä kovempaa, mitä kovempi nälkä hänellä on. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 67.)

Lapsen aggressiivisuus on huipussaan 2-3 vuoden iässä (Keltikangas-Järvinen, 2010, 67). Kuitenkin toiseen lapseen suunnattua aggressiivisuutta on mahdollista havaita jo ensimmäisen ikävuoden loppuun mennessä. Tämä toiseen lapseen suuntautuva aggressiivisuus näyttäytyy esimerkiksi kostona tai vastustamisena, joka on seurausta siitä, että lapset kiinnostuvat toimintansa kontrollista sekä omista tavaroistaan. (Pulkkinen, 2002, 63.) Fyysistä aggressiivisuutta lapsilla alkaa esiintyä toisen ikävuoden aikana. Tämä näyttäytyy esimerkiksi toisen lapsen lyömisenä.

Leikki-ikässä suurin osa lapsista oppii kuitenkin eroon fyysisestä aggressiivisesta käyttäytymisestä ja tilalle tulee kielellinen aggressiivisuus. Lapsilla alkaa kuitenkin esiintyä myös moraalisesti arvioivaa kielenkäyttöä, joka on seurausta lapsen kielellisestä kehityksestä ja kielellisten tarpeiden ilmaisusta. Fyysisen aggressiivisuuden määrään on todettu olevan usein yhteydessä kielen kehityksen viivästymisiin. (Pulkkinen, 2002, 64.) Kolmannen ikävuoden aikana lapsien aggressiivisuus näyttäytyy ihmissuhdeongelmien myötä esimerkiksi syrjimisestä. Lapset kuitenkin alkavat tiedostamaan, että aggressiivinen käyttäytyminen ei ole hyväksyttävää ja alkavat neljännen ikävuoden aikana torjumaan aggressiivisesti käyttäytyviä kavereitaan. Itsensä puolustaminen, jopa aggressiivisin keinoin, katsotaan kuitenkin vielä hyväksytyksi. (Pulkkinen, 2002, 64.)

3.2 Lapsen haastavan käytöksen kohtaaminen

Varhaiskasvatussuunnitelman (2016, 15) perusteiden mukaan varhaiskasvatuksessa tulee tunnistaa lapsen tuen tarve ja järjestää hänelle tarkoituksenmukaista tukea tarpeen ilmettyä. Kun tuki on riittävän aikaista ja oikein kohdennettua, se voi estää lapsen ongelmien syntymistä, kehittymistä tai monimuotoistumista. Jokaisella lapsella on oikeus tarvitsemaansa tukeen varhaiskasvatuksessa.

Jotta haastavan lapsen kohtaaminen onnistuu mahdollisimman hyvin, tulisi varhaiskasvatuksen opettajalla olla tietoa haastavista lapsista sekä omasta toiminnastaan. Hänen tulisi osata soveltaa tietoa käytäntöön. (Serenius-Silve & Kippola-Pääkkönen, 2012, 153-154.) Varhaiskasvatuksen voi kehittää tietojaan sekä ammatillisuuttaan hankkimalla itse lisää tietoa lapsen haastavan käytöksen kohtaamiseen erilaisilla lisäkoulutuksilla tai esimerkiksi konsultoimalla erityisopettajaa (Korkalainen, 2009. s.149).

Useimmiten haastavat tilanteet lapsen käyttäytymisessä syntyvät silloin, kun lapsen temperamentti ja ympäristön vaatimukset törmäävät yhteen. Haastavaa käyttäytymistä voi aiheuttaa ristiriitaiset tunteet, toistuvat pettymykset tai turvattomuus. Haastavat tilanteet ovat arkipäivää päivähoidossa, mutta niitä on aina mahdollista ennaltaehkäistä pienillä toiminnan muutoksilla. (Lundán 2012, 37.)

Kasvattajan on aina osattava, ehdittävä sekä pystyttävä kohtaamaan haastavasti käyttäytyvä lapsi joka päivä aidosti, omana itsenään. Lapsi kyllä huomaa, jos kasvattaja ei ole aito tai läsnä kohtaamistilanteissa lapsen ja aikuisen välillä. Jokaisella lapsella on oikeus näyttää kaikki tunteet, joita hän kokee ja joita hänellä on. Kasvattajan tehtävänä on mahdollistaa tunteiden näyttäminen olemalla lapselle turvallinen sekä luotettava aikuinen. Riitojen ja erimielisyyksien jälkeen asiat tulisi sopia sekä käydä läpi, jotta niihin ei tarvitsisi palata uudelleen, ellei tilanne toistu. (Salminen, 2005, 35-36.)

Haastavan käytöksen kohtaamisessa tärkeää on kasvattajan sensitiivisyys, sillä siihen liittyy kyky empaattiseen sekä aitoon lapsen kohtaamiseen. Sensitiivisyys on kykyä eläytyvästi ymmärtää lapselle merkityksellisiä tilanteita sekä asioita ja herkkyyttä tunnistaa lapsen eri tunteita sekä lapsen tarpeen tulla kuulluksi sekä nähdyksi tunnistamista. Sensitiivisellä aikuisella on tilannetajua, jonka myötä hän osaa tulkita erilaisia haastavan käytöksen muotoja ja sen myötä tunnistaa juuri siihen tilanteeseen sopiva lähestymistapa. (Ahonen, 2017, 72.)

4 Lapsen haastavan käytöksen kohtaaminen varhaiskasvatuksessa

Tässä luvussa aion käydä läpi eri keinoja, miten kasvattajan on mahdollista tukea sekä kohdata lapsen haastavaa käyttäytymistä. Käyn läpi eri keinoja ensin kasvattajan näkökulmasta ja siinä keskityn erityisesti lapsen haastavan käytöksen kohtaamiseen. Tämän jälkeen käyn läpi haastavan käytöksen kohtaamista sekä tukemista työyhteisön näkökulmasta ja lopuksi käsittelen yhteistyön merkitystä haastavan käytöksen kohtaamisessa sekä tukemisessa.

4.1 Kasvattaja itse

Lapsen haastavan käytöksen kohtaaminen vaatii kasvattajalta samoja ominaisuuksia kuin lapsen haastavan käytöksen kohtaaminen. Kasvattajalla tulisi olla tietoa haastavasti käyttäytyvistä lapsista sekä myös omasta toiminnastaan. Kasvattajan tulee kohdata haastava lapsi aidosti omana itsenään ja olla lapselle turvallinen sekä luotettava aikuinen. (Serenius-Silve & Kippola-Pääkkönen, 2012, 153-154.) Kasvattajan ammattitaitoon liittyy myös olennaisesti selkeä lapsen toimintaa tukevien ohjeiden antaminen. Lapsen haastavaa käyttäytymistä esiintyy usein silloin, kun hän ei tiedä, miten hänen tulisi toimia. Selkeiden ja lapsen toimintaa tukevien ohjeiden antamisen taito on keino, jolla kasvattajan on mahdollista tukea haastavaa käyttäytymistä. (Ahonen, 2017, 201.)

Kasvattajan herkkyys eli sensitiivisyys on suuressa roolissa kohdatessa haastavaa käyttäytymistä. Sensitiivinen kasvattaja on kykeneväinen ymmärtämään lapsen tarpeen tulla kuulluksi sekä ymmärretyksi hänen omin keinoin, mikä on avain haastavan käyttäytymisen tukemiselle. Haastavan käytöksen tukemisessa on tärkeää, että kasvattaja pystyy virittämään sekä rohkaisemaan lasta tarkoituksenmukaiseen toimintaan ottaen samalla huomioon lapsen mielenkiinnonkohteet samalla säilyttäen oman mielenkiintonsa lapsen silmillä katsottaessa. (Ahonen, 2017, 72.)

Haastava käyttäytyminen voi johtaa haastavan käyttäytymisen kierteeseen. Kierteessä lapsi saa haastavalla käyttäytymisellään toimintoja, jotka voivat vahvistaa jatkamaan haastavaa käyttäytymistä. Nämä toiminnot voivat olla niin sisäisiä, kuin ulkopuolisiakin toimintoja. Lapsi voi

esimerkiksi haastavalla käyttäytymisellään saada huomiota aikuisilta sekä muilta lapsilta, jonka myötä lapsi voi kokea huomion palkkioksi ja tämän myötä haastava käyttäytyminen vahvistuu. (Kattilakoski, 2016, 5.) Haastavan käyttäytymisen kierteen katkaiseminen vaatii kasvattajalta ammattitaitoa ja juuri siksi on tärkeää, että kasvattajalla on tarvittavat tiedot sekä taidot haastavan käyttäytymisen kohtaamiseen.

Ahonen (2017) mukaan on olemassa viisi vuorovaikutustapaa, joiden avulla kasvattajan on mahdollista kohdata lapsen haastavaa käyttäytymistä. Erilaisiin vuorovaikutustapoihin perehtyminen auttaa kasvattajaa ymmärtämään haastavia kasvatustilanteita paremmin erityisesti lapsen näkökulmasta. Perehtymällä näihin kasvattaja tulee tietoiseksi myös oman toimintansa yhteydestä lapsen käyttäytymiseen ja ymmärtää, että joskus hyvää tarkoittavat toimintamallit voivat toimia joissain haastavissa kasvatustilanteissa jopa lasta provosoivina tekijöinä. Haastavat kasvatustilanteet ovat monikerroksisia vuorovaikutussuhteiden syy-seuraussuhteita, joiden tavoittaminen voi olla jo valmiiksi kiireellisessä arjessa hyvin haastavaa. Siksi on hyvin tärkeää, että kasvattaja käyttää aikaa erilaisiin vuorovaikutussuhteisiin perehtymiseen ja sen myötä kykenee kohtaamaan haastavat kasvatustilanteet kiireettömästi arjen keskellä. Tulee kuitenkin muistaa se, että jokainen haastava kasvatustilanne on ainutlaatuinen ja ei ole olemassa mitään tiettyä ominaista tapaa yksittäiselle varhaiskasvattajalle toimia vuorovaikutustilanteesta toiseen, sillä vuorovaikutustavat ovat aina tilannekohtaisia. (Ahonen, 2017, 75-75.)

Lämmin vuorovaikutustapa perustuu kiireettömyyteen sekä syvään sitoutumiseen vuorovaikutukseen lapsen tai koko lapsiryhmän kanssa. Kasvattaja ei tukeudu liikaa pedagogisiin suunnitelmiin, vaan sallii lasten erilaisuuden vaikuttaa käsillä olevaan toimintaan. Lämpimän vuorovaikutustavan toteuttaminen vaatii aina kasvattajan sensitiivisyyttä sekä herkkää oman toiminnan sekä itsensä kasvattajana arvioimista. (Ahonen, 2017, 78-83.)

Teknisessä vuorovaikutustavassa kasvattajan toiminta painottuu pedagogisesti johdonmukaisiin keinoihin, joita voivat olla esimerkiksi tutut toimintamallit, rutiinit sekä suunnitelmat. Rutiineista puhuttaessa on mahdollista, että ne muodostuvat haitallisiksi arjen keskellä, sillä rutiineista liikaa kiinnipitämisen on todettu ehkäisevän lapsen sensitiivistä kohtaamista. Tekninen toimintatapa ei aina tunnista lasten tarpeita tai tunteita tarpeeksi yksilöllisesti ja siksi se näyttyy usein tilanteissa, joissa esimerkiksi usea lapsi kaipaa kasvattajan huomiota yhtä aikaa. Kasvattaja on tilanteessa fyysisesti läsnä, mutta syvälinen sitoutuminen haastaviin tilanteisiin

saattaa jäädä puuttumaan. Haastavat tilanteet pystytään usein ratkaisemaan ulkoisesti siten, että haastava tilanne päättyy. (Ahonen, 2017, 110-123.)

Ristiriitaisessa vuorovaikutustavassa kasvattajan sitoutuminen vaihtelee, jonka johdosta tämä tapa voi lapsen silmin vaikuttaa hieman ristiriitaiselta. Kasvattajan huomio voi hairautua lapsen tarpeista sivuun ja tämän myötä hän ei välttämättä tunnista lapsen tarvetta pitkäkestoiseen tukeen. Usein kasvattaja kuitenkin tunnistaa vuorovaikutustapansa toimimattomuuden käyttäessään ristiriitaista vuorovaikutustapaa ja muuttaa tietoisesti toimintaansa seuraavalla kerralla, jotta vuorovaikutustapa olisi mahdollisimman toimiva. (Ahonen, 2017, 96-110.)

Välttelevässä vuorovaikutustavassa tyypillistä on kasvattajan välttely haastavia tilanteita sekä niiden ratkaisemista kohtaan. Välttelevä vuorovaikutustapa ilmenee usein kasvatustilanteissa, joissa lapsi käyttäytyy aggressiivisesti. Kasvattaja voi kokea aggressiivisen lapsen kanssa työskennellessään sekä riittämättömyyttä että neuvottomuutta ja sen myötä hän voi esimerkiksi siirtää vastuun työkavereilleen. Välttelevä vuorovaikutustapa linkittyy voimakkaimmin kaikista viidestä eri vuorovaikutustavasta suoraan lapsen tietynlaiseen käyttäytymiseen. Lapsen aggressiivisuuden on todettu kuormittavan kasvattajia kaikista eri käyttäytymisen muodoista eniten ja juuri kuormittavuus selittää sitä, miksi juuri tämä vuorovaikutustapa linkittyy eniten lapsen tietynlaiseen käyttäytymiseen. (Ahonen, 2017, 124-135.)

Etäistä vuorovaikutustapaa voisi kuvailla ensimmäisenä mainitsemani lämpimän vuorovaikutustavan täydelliseksi vastakohdaksi. Kasvattajan toteuttaessa etäistä vuorovaikutustapaa hän sivuuttaa kaikki lapsen sosiaaliset sekä emotionaaliset tarpeet, eikä häntä kiinnosta esimerkiksi lapsen näkemys asiasta. Hän ei kohtaa lasta tunnetasolla, jonka myötä lapset jäävät emotionaalisesti yksin. Etäisessä vuorovaikutustavassa lapsen ohjaaminen tapahtuu lähinnä kieltojen sekä kommentojen kautta. (Ahonen, 2017, 136-146.)

Ahosen (2017) mukaan aikaisempaa kirjallisuutta tutkittaessa tulee esille se, että moni kasvattaja kokee, että on helpompaa niin sanotusti eristää haastavasti käyttäytyvät lapset ja kohdata heidät välinpitämättömästi kuin sitoutua rakentamaan näiden lasten kanssa positiivista sekä myönteistä vuorovaikutusta (Ahonen, 2017, 136). On siis todella tärkeää, että jokainen kasvattaja olisi tietoinen haastavasta käyttäytymisestä niin lasten kuin itsensäkin näkökulmasta. Esimerkiksi aikaisemmin mainitsemani välttävä vuorovaikutustapa on suoraa seurausta siitä, että kasvattaja kokee, että hänen tietonsa ja taitonsa eivät riitä tilanteen hoitamiseen. Kasvattajan

ollessa tietoinen sekä omasta että lasten toiminnasta, hän on lapselle turvallinen sekä luotettava aikuinen, joka on lähtökohtana lapsen kohtaamiseen puhuttaessa haastavasta käyttäytymisestä (Serenius-Silve & Kippola-Pääkkönen, 2012, 153-154).

4.2 Työyhteisö

Sanotaan, että jokaisessa kasvatuksellisessa instituutiossa elää vahva näkemys, jonka mukaan kaikkien lasten toimintaa tulisi ohjata yhteiset säännöt, jotka koskevat jokaista siinä kasvatuksellisessa instituutiossa olevaa lasta. Yhteiset säännöt ovat edellytys ryhmän sisäiselle toimivalle sosiaaliselle toiminnalle, mutta on lapsia, joiden käyttäytymistä tulee ohjata perusteellisemmin toisiin lapsiin verrattaessa. Osa lapsista osaa noudattaa yhteisiä sääntöjä moitteettomasti ja osaavat toimia jopa kulttuuriimme kuuluvien sosiaalisena normina pidettävien käyttäytymismallien mukaisesti. Kulttuuriin kuuluvien sosiaalisena normina pidettävien käytösmallien määrä on lukematon (Kerola & Sipilä, 2017, 60). Tällaisena sosiaalisena normina voidaan Ahosen (2017, 165) mukaan pitää esimerkiksi ruokailussa aloillaan istumista sekä omaan ruokaansa keskittymistä.

Vaikka yhteiset säännöt ovatkin edellytys ryhmän sisällä toimivalle sosiaaliselle toiminnalle, tulee kuitenkin muistaa se, että sääntöjä voi olla myös liikaa ja ne voivat olla myös turhia. Tällaisten turhien sääntöjen taustalla työyhteisössä on yleensä aikuisen tarve kontrolloida yllättäviä tapahtumia. (Ahonen, 2017, 167.) Olen esimerkiksi päiväkotiharjoittelussa törmännyt siihen, että lapsia on kielletty kiipeilemästä pihalla kiipeilytelineissä, ettei vain sattuisi vahinkoa kellenkään. Tällaisten sääntöjen taustalla on totta kai halu suojella lapsia ympäröivän maailman vaaroilta, mutta liiallinen suojeleminen on lapselle haitallisempaa, kuin se, että jokaiselle sattuu joskus vahinkoja (Ahonen, 2017, 167). Säännöistä puhuttaessa tulee muistaa myös se, että yhteiset säännöt ovat tärkeitä myös aikuiselle, joka pyrkii ohjaamaan haastavasti käyttäytyvää lasta (Kerola & Sipilä, 2017, 61).

Haastavan käytöksen taustalla olevan sosiaalis-emotionaalisen tuen tarpeessa olevalle lapselle sääntöjen noudattaminen on usein kuitenkin vaikeaa, joka voi johtaa siihen, että kasvattaja voi kokea lapsen käytöksen haastavaksi, vaikka kyse olisi vain siitä, että lapsi ei ole vielä kyke-

neväinen toimimaan sääntöjen mukaan. Kasvattaja voi kokea, että lapsi tietoisesti sekä tahallaan jättää sääntöjä noudattamatta. Sääntöjen noudattamatta jättämisen taustalla on usein yksinkertaisesti se, että lapsi ei ymmärrä sääntöjen taustalla olevaa logiikkaa. Tämä voi johtaa esimerkiksi siihen, että työyhteisössä voidaan puhua keskenään siitä, että lapsi ei ole koskaan oppinut noudattamaan sääntöjä esimerkiksi huonon kotikasvatuksen seurauksena. (Ahonen, 2017, 169.) Kasvattajan tulee olla valmis sekä kykeneväinen perustelemaan jokaisen säännön merkitys lapsen sitä vaatiessa (Ahonen, 2017, 170-172). Aikuisten tulee myös pitää yhtä ja noudattaa samoja sääntöjä, joiden avulla lapsen ohjaaminen samaan suuntaan onnistuu jokaiselta aikuiselta (Kerola & Sipilä, 2017, 60). Kasvattajat voivat kokea haastavasti käyttäytyvän lapsen kanssa, että sääntöjen perusteleminen on vain turhaa jankkaamista ja ajan tuhlausta. On myös tilanteita, joissa pelkkä suullinen perusteleminen ei riitä, vaan apuna tulee käyttää esimerkiksi erilaisia kuvia tai sopimusten laatimista. (Ahonen, 2017, 170-172.)

Päiväkotiympäristössä arjen toiminnoissa mukana olevat yhteiset säännöt tulisivat olla koko talon henkilökunnalle selkeitä. Lasten kasvatuksessa arkisen työn yksi peruspilareista on jatkuvat toistot, joita esimerkiksi säännöt luovat. Jokaisen päiväkodissa työskentelevän aikuisen tulee olla tietoisia siitä, että säännöt sekä rajat ovat tärkeitä ja niitä perustelemalla lapselle kasvattaja auttaa lasta kehittymään joustavammaksi. Selkeiden sääntöjen noudattaminen sekä niiden perustelu lapselle ehkäisevät vetäytymistä ja uhmakasta käytöstä sekä perustelujen myötä myös konfliktit vähenevät. On siis todella tärkeä, että jokainen kasvattaja tietää ja toimii tämän mukaan, sillä haastavien kasvatustilanteiden selvittäminen on jokaiselle työläämpää sen sijaan, että asiat perustellaan jo ennen konfliktin syntymistä. (Ahonen, 2017, 171.)

Haastavien kasvatustilanteiden ehkäisemistä työyhteisössä voidaan toteuttaa myös ennakkoinnin avulla, joka on seurausta pedagogisen toiminnan suunnittelusta. Ennakointi on keino, mikä ehkäisee ja millä voidaan tehokkaasti välttää haastavien kasvatustilanteiden syntymistä. Ennakoinnissa huomiota tulee kiinnittää erityisesti toiminnan suunnittelun panostamiseen, jokaisen lapsen yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamiseen sekä lapsilähtöisyyteen. Ennakoimisen pohjalla tulisi toimia tutut sekä turvalliset rutiinit, sillä ne ovat erityisen tärkeitä lapsille sekä myös aikuisille, sillä rutiineista kiinni pidettäessä energia voidaan keskittää lapsen aitoon kohtaamiseen. Myös pienryhmissä toimimisen on havaittu ehkäisevän tehokkaasti haastavien kasvatustilanteiden syntymistä. Myös positiivisen palautteen anto tukee aina lapsen käyttäytymistä sekä itsetuntoa ja näin ollen ehkäisee haastavien kasvatustilanteiden syntyä. (Ahonen, 2017, 173-204.)

4.3 Yhteistyö

Lapsen haastava käyttäytyminen varhaiskasvatuksessa lisää myös vanhempien sekä päiväkodin välistä yhteistyötä ja sen merkitys on valtava. Kasvatuskumppanuuden tulee olla toimivaa, jotta lapsi saa parhaan mahdollisen tuen. Päiväkodin henkilökunnan sekä lapsen vanhempien tulee molempien olla sitoutuneita edistämään lapsen oppimista sekä kehityksen tavoitteita. Varsinkin päiväkodin henkilökunnan on hyvä tiedostaa, onko lapsen käyttäytymisen taustalla jotain asioita, joita tulisi tietää, jotta he osaavat toimia lapselle parhaan tavan mukaan haastavissa tilanteissa. (Mustajärvi, 2012, 30.)

Vanhempien sekä kasvattajien tulisi luoda toimiva yhteistyösuhde, johon molemmat osapuolet sitoutuvat ja jonka tavoitteena on työskennellä yhteisesti sovittujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Tällä toimivalla yhteistyöllä on suuri merkitys lapsen kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille ja on todettu, että esimerkiksi lapsen, jolla esiintyy haastavaa käyttäytymistä, on helpompi sopeutua päiväkodin arkeen ja siellä tapahtuviin erilaisiin tilanteisiin, jos vanhemmilla sekä kasvattajilla on lapseen kohdistuvat oletukset samassa linjassa keskenään. Yhteistyön merkitys vanhempien sekä kasvattajien välillä korostuu erityisesti silloin, kun lapsi kaipaa tavallista enemmän tukea. (Ahonen, 2017, 243.)

Päiväkodin henkilökunnan tulee olemaan tekemisissä perheiden kanssa ja nämä perheet voivat itse kaivata konkreettisia neuvoja ja/tai emotionaalista tukea lapsen kehityksen tukemiseen, kasvatukseen ja myös vahvistusta omaan vanhemmuuteensa. (Karttunen, 2016, 2.) Juuri myös tämän takia kasvattajilla tulisi olla mahdollisimman paljon tietoa lapsen haastavasta käytöksestä, jotta he voivat tukea ja mahdollisesti antaa myös neuvoja haastavan lapsen perheelle. Harjoitteluissa olen törmännyt tilanteisiin, joissa kasvattajalla ei ole ollut tarvittavaa tietoa tai taitoa hoitaa jotain tilannetta haastavasti käyttäytyvän lapsen kanssa.

Karttusen (2016, 2) mukaan lasta koskevien asioiden puheeksi ottaminen ei ole helppoa kummallekaan osapuolelle. Toimiva kasvatuskumppanuus kuitenkin edellyttää sitä, että lapsen oppimisen ja kehityksen tavoitteiden suhteen osapuolet ovat sitoutuneita edistämään niiden täyttymistä. Kasvattajan tulee kuitenkin aina ottaa haastavat tilanteet puheeksi vanhempien kanssa ja huomioida myös heidän toiveet ja odotukset asian suhteen (Puroila, 2002, 13). Toimiva kas-

vatusyhteistyö vaatii kasvattajalta myös kykyä olla suhtautumatta tuomitsevasti lapsen vanhempia kohtaan. Yhteistyö toimii hyvin silloin, kun vanhemmat kokevat, että heille osoitetaan selkeästi se, että heidän mielipiteensä sekä näkemyksensä lapsen asioista ovat tärkeitä ja ne otetaan aina huomioon. (Ahonen, 2017, 245.)

5 Johtopäätökset ja pohdinta

Tässä kappaleessa tulen käymään läpi tutkielmani tuloksia. Pohdin myös tutkielmani eettisyyttä sekä luotettavuutta, sillä valitsemani aihe vaatii tätä. Kappaleen lopussa pohdin tutkielmani tekoprosessia kokonaisvaltaisesti myös oppimisprosessin näkökulmasta.

Tutkielmani tuloksista pääkohtana on mielestäni kasvattajan ammattitaito. Suomessa lapsen kasvua sekä oppimista edistää, tukee, toteuttaa sekä turvaa varhaiskasvatuslaki, jonka toteuttaminen vaatii kasvattajien ammattitaitoa ja jonka avulla luodaan pohja jokaisen lapsen tulevaisuudelle. (Varhaiskasvatuslaki 2018/540 § 3.) Kasvattajalla tulisi siis olla ammattitaitoa, joka pitää sisällään kokonaisvaltaisen ymmärryksen haastavasta käyttäytymisestä, sillä juuri kokonaisvaltainen ymmärrys kaikista haastavaan käytökseen vaikuttavista tekijöistä on avain haastavan käytöksen kohtaamiseen, tunnistamiseen sekä tukemiseen. Haastavan käyttäytymisen kokonaisvaltainen ymmärtäminen parantaa kasvattajan käsitystä lapsesta sekä hänen toiminnastaan ja sen myötä kasvattaja osaa sekä pystyy kohtaamaan lapsen parhaalla mahdollisella tavalla. (Westling, 2010, 48-49.)

Jokainen haastava tilanne on ainutlaatuinen, eikä haastavalle käytökselle ole mahdollista sanoa olevan vain yhtä syytä. Haastava käyttäytyminen ja sen ilmeneminen ovat asioita, joiden taustalla vaikuttavat todella monet tekijät niin lapsen päiväkotiympäristössä, kuin myös kotona. Maslowin tarvehierarkiassa esiteltyjä lapsen perustarpeita ovat lepo, liikkuminen sekä ravinto ja haastavaa käyttäytymistä tarkastellessa kasvattajan tulee ensimmäisenä kiinnittää huomio siihen, toteutuvatko nämä tarpeet lapsen kohdalla. (Slavin, 2009, 299.)

Haastavat kasvatustilanteet ovat arkipäivää varhaiskasvatuksen kentälle työskenteleville ammattilaisille ja jokainen voi kokea haastavuuden eri tavalla, joillekin sen kohtaaminen voi olla helpompaa ja toisille taas paljon vaikeampaa. Siksi kasvattajien tulee kehittää omaa ammattitaitoaan jatkuvasti, jotta he pystyvät toimimaan jokaisessa kasvatustilanteessa parhaalla mahdollisella tavalla ja osaavat ottaa huomioon niin syyt kuin seurauksetkin. Haastavasta käyttäytymisestä puhuttaessa tulee myös muistaa se, että lapsen leimaantumista tulisi välttää. Lapsen haastavaa käytöstä ei tule korostaa, vaan jokaista lasta pitää kohdella ryhmässä samanvertaisesti, vaikka jonkun ryhmän lapsen käytös olisikin haastavampaa kuin toisten.

Tukitoimet ovat tärkeässä asemassa puhuttaessa haastavasta käyttäytymisestä. Erityisesti vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö on tärkeää ja se korostuu erityisesti silloin, kun lapsi tarvitsee tavallista enemmän tukea. (Ahonen, 2017, 243.) Haastavan käytöksen kohtaaminen lähtee myös lapsen kotoa. Yhteistyö kodin ja päiväkodin välillä edistää lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia ja lapsi, jolla haastavaa käyttäytymistä esiintyy, pystyy sopeutumaan päiväkodin arkeen sekä erilaisiin tilanteisiin paremmin, jos vanhemmillä sekä kasvattajilla on lapseen kohdistuvat oletukset samassa linjassa keskenään. (Ahonen, 2017, 243.)

Haastavaan käyttäytymiseen puuttuminen varhaisessa vaiheessa ehkäisee erilaisten ongelmien syntymistä sekä esiintymistä lapsen myöhemmässä elämässä. Varhainen puuttuminen voi ehkäistä esimerkiksi lapsen syrjäytymistä. Haastavissa kasvatustilanteissa tulisi aina löytää positiivinen toimintamalli. Esimerkiksi ujolle lapselle tulee aina tarjota mahdollisuus osallisuuteen sekä rohkaista häntä. Positiiviset kokemukset ovat todella tärkeässä asemassa, sillä ne näyttävät sekä osoittavat lapselle, että muiden kanssa on mukavaa. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 45.) Myös lapsien havainnointi sekä yksilöllinen huomioiminen edistävät kasvattajan toimimista haastavissa kasvatustilanteissa.

Kasvattajan tulee kohdata lapsi aina aidosti ja olla läsnä jokaisessa tilanteessa juuri tilanteisiin sopivilla toimintamalleilla. Jokaisella lapsella on oikeus näyttää kaikki tunteet, joita hänellä on ja joita hän kokee. On tärkeää, että lapsi saa kasvattajasta turvallisen sekä luotettavan aikuisen elämänsä, joka mahdollistaa lapselle tunteiden näyttäminen ja jonka seurassa lapsi saa olla oma itsensä.

Tutkielmani aihe oli minulle alusta asti täysin selvä. Tiesin, että haluan tehdä kandidaatintutkielmani juuri haastavasta käytöksestä varhaiskasvatuksessa, sillä olen jokaisessa harjoittelusani törmännyt haastavaan käytökseen. Aihe on myös sellainen, josta puhutaan paljon, mutta sitä ei kuitenkaan usein avata sen enempää ja puhutaan vain haastavasta käytöksestä. Tutkielmassani halusin selvittää mitä haastava käyttäytyminen on sekä mitä ovat haastavan käytöksen taustalla vaikuttavat tekijät. Halusin myös tuoda esille sen, että itse lapsi ei ole koskaan haastava.

Pyrin myös selvittämään, kuinka kasvattajan tulisi kohdata lapsen haastavaa käyttäytymistä ja miten eri keinoin haastavaa käyttäytymistä on mahdollista kohdata sekä tukea. Tutkielmani tavoitteena on myös tuoda kasvattajille uutta tietoa sekä taitoa kohdata haastavaa käyttäytymistä

ja koen, että onnistuin tässä hyvin. Haastavan käyttäytymisen kokonaisvaltainen ymmärtäminen parantaa kasvattajan käsitystä lapsesta sekä hänen toiminnastaan ja sen myötä kasvattaja osaa sekä pystyy kohtaamaan lapsen parhaalla mahdollisella tavalla. (Westling, 2010, 48-49.) Pääsin tutkielmassani tavoitteeseen ja onnistuin tutkielman kautta selvittämään eri keinoja siihen, kuinka kasvattajan tulisi kohdata lapsen haastavaa käyttäytymistä.

Kandidaatin tutkielman tekeminen oli minulle välillä työläs, mutta todella palkitseva prosessi. Tavoitteenani oli kehittää myös omaa ammatillista osaamistani kirjoitusprosessin aikana ja koen, että sain paljon uutta tietoa, jota voin hyödyntää tulevassa työssäni varhaiskasvattajana. Tutkielmani aihetta voisi lähteä empiirisesti tutkimaan ja jatkamaan monellakin eri tavalla. Voisin mennä päiväkoteihin havainnoimaan koko lapsiryhmää tai vain esimerkiksi yhtä lasta, jolla on taipumusta haastavaan käytökseen ja tutkia sitä, miten häntä kohtaan ryhmässä toimitaan, miten haastavaa käytöstä käsitellään ja miten eri keinoin haastava käytös kohdataan. Mielenkiintoista olisi myös tutkia sitä, mitä käsityksiä eri kasvattajilla on termistä lapsen haastava käyttäytyminen.

5.1 Tutkielman eettisyys sekä luotettavuus

Tähän kandidaatin tutkielmaani valitsemani aihe on sellainen, että se edellyttää tutkielman eettisyyden sekä tutkijan oman position arviointia. Tutkielman luotettavuus sekä sen eettisyys on siis kulkenut mukani koko kirjoittamisprosessin ajan. Lähteitä etsiessäni olen perehtynyt alan kirjallisuuteen laajasti. Tieteellistä kirjallisuutta hakiessani olen valinnut ajankohtaisia julkaisuja, joissa on käytetty luotettavia lähteitä. Olen myös pyrkinyt olemaan hyvin tarkka kääntäessäni englannin kielisiä lähteitä suomeksi, mutta kääntämisessä tulee aina muistaa mahdollisuus merkityksellisille eroille. Tutkielmaa tehdessäni olen kiinnittänyt myös huomiota puolueettomuuteen ja olen valinnut lähteitä, jotka eivät tue ennako-oletuksiani valitsemastani aiheesta. En voi kuitenkaan sanoa olleeni täysin objektiivinen tutkielmaani kirjoittaessa, sillä tarkastelen tietoa välillä myös oman kehitykseni sekä kokemuksieni läpi.

Lähteiden käytössä olen pyrkinyt käyttämään uusimpia julkaisuja sekä erilaisia tieteelliseen tutkimukseen pohjautuvia julkaisuja sekä teoksia. Olen pyrkinyt luomaan tutkielmastani luotettavan käyttämällä mahdollisimman tuoreita lähteitä ja siksi suurin käyttämistäni lähteistä on

2000-luvulla julkaistuja. Lähteistä löytyy kuitenkin myös vanhempia teoksia, sillä tutkimuksen luotettavuuden kannalta olen aina pyrkinyt palaamaan alkuperäisen lähteen ääreen. Tutkielman luotettavuutta olen pyrkinyt myös lisäämään kiinnittämällä huomiota lähdeviittausten huolelliseen merkitsemiseen. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2013, 6) mukaan lähdeviittausten merkintä asianmukaisella tavalla kuuluu hyvään tieteelliseen käytäntöön sekä muiden tekemän työn sekä tutkimuksen kunnioittamiseen.

Toteutin tutkielmani kirjallisuuskatsauksena. Kirjallisuuskatsauksen avulla tutkitaan ja kootaan yhteen tutkimuksia, jotka on jo toteutettu ja alkuperäisten aineistojen pohjalta rakennetaan kokonaiskuvaa ja tehdään johtopäätöksiä valitsemastaan aiheesta. Tarkoituksena sekä ideana on siis tiivistää jo valmiiksi tehtyjä julkaisuja. Kirjallisuuskatsaus on luotettava tutkielman tekotapa, sillä aineisto on monipuolinen ja kattava sekä tämän myötä laadukas sekä luotettava. (Salminen, 2011, 1-5, 20.) Kirjallisuuskatsausta tehdessä tulee kuitenkin aina muistaa se, että eri tulkintojen mahdollisuus on aina olemassa, sillä kirjallisuuskatsaus perustuu omalle tulkinnalle muiden tuotoksista.

6 Lähteet

Aaltola, J. & Valli, R. (2015). Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. PS-kustannus: Jyväskylä.

Aho, S. & Laine, K. (1997). Minä ja muut. Keuruu: Otavan kirjapaino.

Ahonen, L. (2017). Haastavat kasvatustilanteet – Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. Juva: Bookwell Oy.

Alasuutari, P. (2011). Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino: Tampere.

Aronen, E. (2016). Lasten häiriökäyttäytyminen. Duodecim: Helsinki.

Emerson, E. (2001). Challenging behaviour. Analysis and intervention in people with severe intellectual disabilities. 2. painos. Cambridge: University Press.

Huhtanen, K. (2007). Kun huoli herää. Varhainen puuttuminen koulussa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Juusola, M. (2012). Levottomat aivot. ADHD ja asperger vahvuuksina. Keuruu: Otava.

Järvilehto, T. (2003). Lääketiede ja tieteen teoria - Aivotutkimus, ihmisen psyykkisen toiminnan ja toimintahäiriöiden selittäminen ja kuntoutuksen ongelmat. Kirja-Aurora.

Kattilakoski, R. (2016). Haastavan käyttäytymisen paja. Äänekoski. Haettu (25.3.2019) osoitteesta: <https://peda.net/aanekoski/opetuspalvelut/erityisopetus/materiaaleja2/vehlk/vettjt3/hk1:file/download/304dce85a9901b0111467419d803f2f1e90c3292/Haastava%20k%C3%A4ytt%C3%A4ytyminen%2018.1..pdf>

Karppinen, A. & Kihlava, P. (2016). Turvallinen vuorovaikutus kasvun ja oppimisen perustana. Teoksessa Ahtola, A. (toim.) Psyykinen hyvinvointi ja oppiminen. PS-kustannus: Jyväskylä, 115-141.

Karlsson, L. (2001). Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. 2. painos. Helsingin yliopiston kasvatopsykologian tutkimusyksikön tutkimuksia. Helsinki: Edita.

Karttunen, A. (2016). Haastava lapsi perheessä - lastentarhanopettajien kokemuksia yhteistyöstä vanhempien kanssa. Kasvatustieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto.

Keltikangas-Järvinen, L. (1985). Aggressiivinen lapsi – miten ohjata lapsen persoonallisuuden kehitystä. Keuruu: Otava.

Keltikangas- Järvinen, L. (2010). Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Helsinki: Wsoy.

Kerola, K. & Sipilä, A-K. (2017). Haastava käyttäytyminen – muutoksen mahdollisuuksia. Oulu: Erweko Oy.

Korkalainen, P. (2009). Riittämättömyyden tunteesta osaamisen oivallukseen. Ammatillisen asiantuntijuuden kehittäminen varhaiserityiskasvatuksen toimintaympäristössä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Korventaival, N. (2012). Haastavan käyttäytymisen määrittely. HAASTE-hankkeen julkaisuja 1/2012. Helsinki: Autismisäätiö.

Laajasalo, T. (2016). Hiljennä häirikkö hyvällä - tutkittua tietoa käytösongelmien ehkäisystä. Teoksessa Ahtola, A. (toim.) Psykykinen hyvinvointi ja oppiminen. PS-kustannus: Jyväskylä, 147-162.

Lundán, A. (2012). Konstit vähissä? Ratkaisuja haastaviin kasvatustilanteisiin. Juva: Bookwell Oy

Luttinen, H. (2006). Miten vuorovaikutusleikki tukee lapsen sosiaalisia taitoja vuoropäiväkodissa. Erityispedagogiikan laitos. Jyväskylän yliopisto.

Mikkola, P. & Nivalainen, K. (2009). Lapselle hyvä päivä tänään - näkökulmia 2010 –luvun varhaiskasvatukseen. Pedatieto.

Mustajärvi, S. (2012). Yksin ryhmässä - vetäytyvät lapset ja syrjäytyminen päiväkodissa. Käytännöstieteilijäkirjasto. Helsingin yliopisto.

Myrskylä, P. (2012). Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? Haettu (15.1.2019) osoitteesta <http://docplayer.fi/36615-Hukassa-keita-ovat-syrjaytyneet-nuoret-pekka-myrskylä.html>.

Määttä, P. & Rantala, A. (2010). Tavallisen erityinen lapsi. Juva: Bookwell Oy.

Poske - perusopetuksen osaamisen kehittäminen. Jyväskylän kaupunki. Haettu (16.11.2018) osoitteesta <https://peda.net/jyvaskyla/pok/koulutusseminaareja2/mt>.

Pulkkinen, L. (2018). Kohti yhteistä lapsikäsitystä. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu (17.12.2018) osoitteesta: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136124/URN_ISBN_978-952-343-086-0.pdf?sequence=1.

Pulkkinen, L. (2002). Mukavaa yhdessä – Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. Keuruu: PS-kustannus.

Puroila, A-M. (2002). Kohtaamisia päiväkotiarjessa - kehysanalyttinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön. Kasvatustieteiden tiedekunta. Oulun yliopisto.

Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasa: Vaasan yliopisto. Haettu (20.3.2019) osoitteesta: http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf

Salminen, P. (2005). Yhdessä kasvattamaan. Kohti välittämisen toimintakulttuuria. Opetus 2000. Jyväskylä: PS- kustannus.

Serenius-Silve, S. & Kippola-Pääkkönen, A. (2012). Lapsen tukeminen kotona, päivähoidossa ja muissa tilanteissa. Dufva, V & Koivunen, M. (toim.) ADHD. Diagnosointi, hoito ja hyvä arki. (s. 153-178.) Juva: PS-Kustannus.

Slavin, R. (2009). Educational Psychology. Theory and practice. 9. painos. Boston: Pearson

Strandell, H., Haikkola, L. & Kullman, K. (2012). Lapsuuden muuttuvat tilat. Jyväskylä: Bookwell.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2013). Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittely Suomessa. Helsinki.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. (2016). Määräykset ja ohjeet 2016:17. Helsinki: Opetushallitus. Haettu (17.12.2018) osoitteesta https://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf.

Viittala, K. (2006). Lasten yhteinen varhaiskasvatus – erityisestä moninaisuuteen. Juvenes print: Tampere.

Westling, D. L. (2010). Teachers and challenging behavior. Knowledge, views, and practices. Remedial and Special Education 31 (1).

Zimmer, K. (1979). Lapsen yksinäisyys. Otava: Keuruu.